

Dve „amerikánske“ poviedky zo začiatku 20. storočia z Dolnej zeme

Dana Hučková

HUČKOVÁ, D.: The figure of Amerikán – “Americaner” in two short stories from the early 20th century Vojvodina Slovak literature
SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 70, 2023, no. 6, pp. 657-674

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.6.3>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6157-8821>

Key words: migration, modernisation, emigration to America, thematology, Vojvodina Slovak literature, moralistic short story, melodrama, Ján Čajak, Vladimír Hurban Vladimírov (VHV)

The emigration of Slovaks to overseas countries had a mass character at the turn of the 19th and 20th centuries. This phenomenon led to the emergence of a cultural-anthropological and subsequently literary topos of the *Amerikán* – “Americaner” (a person who returned from emigration to America to their homeland). Vojvodina Slovak writers in the early 20th century – the realistic prose writer Ján Čajak (1863 – 1944) and the prose writer and modernist playwright Vladimír Hurban Vladimírov (VHV, 1884 – 1950) among others – also addressed this topic. They perceived modernisation processes differently, as evidenced by their choice of the genre. J. Čajak, in his moralistic short story *Vystahovalec* ([The emigrant], 1904), emphasises tradition, religion, stability, and the order of the old world; he sees emigration as a destructive element. VHV incorporated the same social theme into the genre matrix of melodrama in the short story *Dievča zo slepej uličky* ([The girl from the cul-de-sac], 1913). He critically captures the conservatism of the domestic environment and the mentality of Vojvodina Slovaks. Through the gradation of situations of emotional uncertainty, he introduces modernist poetic techniques into the traditional rural realistic short story. The thematological article primarily follows the relationship of both texts to the modernist discourse of the period.

Kľúčové slová: migrácia, modernizácia, vysťahovalectvo do Ameriky, tematológia, slovenská dolnozemska literatúra, mravoučna poviedka, melodráma, Ján Čajak, Vladimír Hurban Vladimírov (VHV)

Jednou zo sociálnych charakteristík prelomu 19. a 20. storočia v dejinách Slovenska je masová pracovná migrácia slovenského obyvateľstva na americký kontinent. Vysťahovalectvo Slovákov do zámoria bolo vtedy súčasťou veľkých emigračných pohybov z takmer všetkých európskych krajín a spájalo sa s nezamestnanosťou, hospodárskou zaostalosťou, ekonomickou nestabilitou, no takisto s národnostným prenasledovaním a maďarizáciou (Štefánek 1945; Bielik – Rákoš 1969; Švehlák 1980; Mann 1980; Stolarik 1989). Priamo súviselo s paradigmatom moderny, modernizačnými procesmi 19. storočia, najmä industrializáciou a urbanizáciou, no tiež s rozvojom dopravy a komunikačných sietí, ktoré vôbec umožnili fyzickú mobilitu v priestore v takom veľkom rozsahu (Harušák 2013: 221).

Na vysťahovalectvo ako výrazný súveký spoločenský a demografický problém bezprostredne reagovala aj slovenská literatúra. Sociálna téma ponúkala spisovateľom rôzne možnosti, niektoré z nich pomenoval Henrich Jakubík pri výklade témy migrácie v období literárneho realizmu:

„Pre mladšiu realistickú generáciu je sociálna problematika jednou z nosných tém; zároveň je aj východiskom na skúmanie motívov odchodu a s tým súvisiacich vplyvov migrácie na ľudskú psychiku – je súčasťou spoznávania vnútorného sveta jedinca, „sveta vo svete“. Každého z autorov pritom môže zaujať iná fáza migračného procesu: obdobie predchádzajúce odchodu (spájajúce sa s úvahami o možných rizikách emigrácie, obavami, ale aj očakávaniami), samotné putovanie (cesta) a napokon obdobie po príchode do nového prostredia – prvé dojmy, proces adaptácie, nostalgia za starým domovom, (ne)naplnenie snov a očakávaní...“ (Bariaková – Jakubík – Kubealaková 2019: 67).

Práve početné literárne referencie na vysťahovalectvo ako mimoliterárny jav a vznik kultúrno-antropologického a následne i literárneho toposu Amerikána (reemigranta, človeka, ktorý sa vrátil z Ameriky naspäť do svojej dediny či mesta) vytvárajú predpoklady širšieho tematologického výskumu aj na diachrónej úrovni. O vysťahovalcoch a ich rodinách doma písali vo svojich dielach Svetozár Hurban Vajanský, Martin Kukučín, Jozef Gregor Tajovský, Gustáv Maršall-Petrovský, Samo Cambel Kosorkin, Božena Slančíková Timrava, neskôr Ivan Stodola (Bariaková – Jakubík – Kubealaková 2019: 67-77), no takisto Daniel Okáli, Jozef Tomášik-Dumín či Edo Urx (Habaj 2023). Už tento neúplný autorský výpočet ukazuje na historické chápanie témy, s možnosťami pre historicko-poetologickú analýzu, a zároveň na jej širokú druhovo-žánrovú realizáciu, keďže sa vyskytuje v poézii, próze i dráme.

Dolnozemska Slováci na ceste do Ameriky

I keď takmer dve tretiny všetkých vysťahovalcov z Uhorska pochádzali z hornouhorských žúp – zo Šarišskej, Spišskej, Zemplínskej, z Abovskej a Nitrianskej (Harušák 2013: 216), vysťahovalecká vlna zasiahla aj dolnozemska Slovákov. Staršie

zdroje uvádzajú, že v rokoch 1899 – 1913 sa z Vojvodiny do Spojených štátov amerických vysťahovalo 6 322 Slovákov. Z nich viac ako polovica (3 815) pochádzala zo slovenských osád v Báčke (Sirácky 1980: 30; Botík 2011: 197). Tieto emigračné procesy sa odrazili aj v dielach slovenských spisovateľov z daného regiónu: okrem už uvedeného G. Maršalla-Petrovského (1862 – 1916) z Báčskeho Petrovca, autora zbierky dvanástich poviedok *Spod závejov amerických* (1906), ktorý odišiel do Ameriky v roku 1892 a v Chicagu aj zomrel, vysťahovaleckú problematiku tematizovali na začiatku 20. storočia ďalší dvaja slovenskí dolnozemskí autori, ktorí však – na rozdiel od G. Maršalla-Petrovského – nemali priamu osobnú skúsenosť s existenciálnou situáciou emigrácie do zámoria: Ján Čajak (1863 – 1944) z Báčskeho Petrovca a Vladimír Hurban Vladimírov – VHV (1884 – 1950) zo Starej Pazovy.

Ján Čajak: Vysťahovalec (1904)

Na začiatku svojho pobytu v Selenči, kam prišiel za učiteľa v roku 1893, uvažoval J. Čajak o možnosti, že by sa stal kňazom v Spojených štátoch amerických medzi slovenskými vysťahovalcami.¹ Po zoznámení s budúcou manželkou Kornéliou však plány celkom zmenil a na Dolnej zemi ostal už natrvalo – len zo Selenče sa v roku 1899 presťahoval do Báčskeho Petrovca. Téma vysťahovalectva presahovala jeho vlastný skúsenostný horizont, čo bolo značné obmedzenie pre prozaika jeho typu, vychádzajúceho z bezprostredného pozorovania života okolo seba.² Spracovanie vysťahovaleckej témy v celostnom zábere – od pomenovania príčin cez proces rozhodovania sa hrdinu, jeho cestovateľskú anabázu, život a prácu v Amerike až po návrat späť domov – tak možno hodnotiť ako výzvu, ktorou si (azda) chcel vtedy ešte len začínajúci autor (dovtedy mu vyšli iba tri krátke prózy)³ overiť svoje spisovateľské schopnosti.

Hoci neskoršie Čajakove dedinské prózy majú často epizodický ráz, v prípade prózy s eponymným názvom *Vysťahovalec*, ktorá vyšla koncom roka 1904 v *Tranovského evanjelickom kalendári na rok 1905*, ide o širšie komponované rozprávanie, žánrovo smerujúce k novele. Širší rozsah naznačuje už autorská žánrová charakteristika „povešť“ použitá v podnázve (*Povešť z dolnozemskeho života*), prozaická forma stredného rozsahu prítomná v dobovom žánrovom poli a aj členenie na päť kapitol (označených rímskymi číslicami). Podnázov obsahuje aj ďalšie dve dôležité indicie pre charakteristiku prózy: prostredníctvom situovania do konkrétneho priestoru (na Dolnú zem) zdôrazňuje aspekt literárneho regionalizmu (tematizujúceho „oblastné“ zvláštnosti a etnografický svojráz) a odkazom na „život“ upozorňuje na realistickú poetiku.

1 „Veľkoslatinský farár Ján Fábry, konal za mňa v Amerike, aby mi bolo možné složiť tam kňazskú skúšku a potom aby som sa tam stal farárom. Bolo to vtedy možné, lebo v tom čase ev. farárov v Amerike potrebovali, ale nemali ich na dostač, nuž takýmto činom bola oblahčena príprava ku kňazskej skúške. [...] J. Fábrymu sa podarilo mi vykonať prijatie na teol. prípravu, áno i cestovné trovy. Moja mama od radosti mi už chcela dať šif luterák, keď sa stal vážny, na celý môj život zasahujúci obrat“ (Čajak, Ján: Pamäti. Strojopisná kópia rukopisu, nedatované, fragment. Archív knižnice Ústavu slovenskej literatúry SAV Bratislava, s. 228-229).

2 J. Čajak bol pri voľbe námětov výrazne determinovaný vlastnými skúsenosťami, spomienkami i rodninou pamäťou.

3 *Predaj hory, Básnik a Pred oltárom*, všetky v roku 1903.

Jednotlivé očíslované časti prózy predstavujú kľúčové životné situácie viažuce sa k hlavnej postave Jana Slameného a jeho rodine, ktoré sú k sebe priradené v rámci lineárne rozvíjaného rozprávania.⁴ Z hľadiska typu kompozície ide o reťazovú kompozíciu, kde je zápletká fragmentovaná do jednotlivých dejových epizód (Charypar 2022: 290). Celok zobrazuje životný príbeh ústrednej postavy koncentrovanej na migračnú skúsenosť.

Prvé dve kapitoly majú žánrové znaky realistickej dedinskej poviedky a z väčšej časti ich tvoria dialógy.⁵ Už samotný vstup do textu začína priamo dialógickým oslovením „Apo“, keď syn oslovuje otca, čo zároveň predznamenáva základnú os rozprávania, ktorou je vzťah syna a otca. Okrem rodinných medzi-generačných vzťahov (vzťah nevesty a svokra tvorí samostatné dejové pásmo, vzťah starého otca s vnukom je iba krátko spomenutý) zobrazuje J. Čajak aj vzťahy v širšej dedinskej komunite a miestne sociálne podmienky (formovanie socialistického hnutia). Rozprávanie je štruktúrované okolo majetku – straty peňazí, domu, zeme, čo ovplyvňuje vzťahy v rodine a vedie k odchodu z domova s vidinou rýchleho zbohatnutia.

K identifikácii hlavnej postavy vystaňovalca dochádza až v priebehu dejového rozvíjania, spočiatku je v centre narácie otec (ešte len budúceho vystaňovalca) Jana Slameného. Až na konci druhej kapitoly Jano dospeje k rozhodnutiu odísť do Ameriky – aj s rozprávkovou formulou: „Umienil si šťastie skúsiť a ísť do Ameriky“ (Čajak 1904: 75), čím sa potvrdzuje názvom signalizovaná kľúčová funkcia tejto postavy v texte.

Tretia kapitola má cestopisný rámec (Jano absolvuje dlhú cestu vlakom a zaoceánskou loďou), ale sú v nej zahrnuté aj iné naratívne formy, autorské didakticko-kritické komentáre, ktoré do prozaického textu vnášajú nové problémy (tento postup by sa dal nazvať aj ako „rozprávačom riadená problematizácia“, Šidák 2022: 140). V prvej časti, zobrazujúcej cestu ešte po domácom území (uhorskom, ale so slovenským obyvateľstvom), sa tieto komentáre týkajú problematiky vzťahu dolnozemsých Slovákov k inštitúciám národnej školy a cirkvi a ich reprezentantom. Po tematizácii prekročenia hraníc monarchie a vstupu na nemecké územie sa posilňuje dokumentárny cestopisný charakter, topografická deskripcia – v tejto časti prevažuje rozprávačské podanie a popis.⁶ Pri opise rušného a dynamického prístavu v Hamburgu (zachytávajúcom aj tamojšiu migračnú infraštruktúru) je evidentné, že v daných pasážach J. Čajak využil informácie od reálnych vystaňovalcov, pretože priamo zobrazuje takzvanú severnú cestu

4 Podľa Ivce Hajdučekovej „v koncipovaní epickéj štruktúry sa J. Čajak, na rozdiel od M. Kukučina, upriamuje na jednoduché lineárne rozvíjanie dejovej línie zodpovedajúcej protosujetu, ktorý zostavuje priradením epizodických obrazov [...]. Kompozičné postupy založené na polarizujúcej kontrastivnosti, paralelizme či paradoxu a diametrálnej premene sú zdrojom estetického účinku, ktorý je ale oslabovaný priamočiarou explicitnosťou v rovine problémovosti. Technicky vyjadrené: tvorí tak v priradovacom sklade epizód „studený spoj““ (Hajdučeková 2015: 206-207).

5 Samuel Boldocký v súvislosti s dialógmi písal o schopnosti J. Čajaka „vytvoriť na všednom konflikte alebo príbehu originálnu fabulu, ktorá sa nezakladá ani na bohatstve postáv a konfliktov, ale práve na charakterizujúcich dialógoch. Opisné a naratívne zložky v jeho poviedkach akoby iba pripravali okolnosti a ovzdušie pre dialóg“ (Boldocký 2013 [online]).

6 „Referujúci, len ľahko dialogizovaný spôsob rozprávania“ ako príčinu oslabeného umeleckého účinku vytýkal J. Čajakovi František Votruba v recenzii jeho prvej knihy *Tri rozprávky* z roku 1907 (Votruba 1907: 375).

emigrantov z habsburskej monarchie (v prípade Hamburgu bol dôležitý fakt priameho železničného spojenia s Budapešťou, Viedňou aj Prahou; Boček 2017: 104). Percepčná intenzita novej mestskej skúsenosti (hluk, zhon a chaos) je pre ľudí z vidieka priam šokujúca,⁷ vyvažuje ju však duchovný zážitok z návštevy miestneho protestantského kostola. Do opisu plavby loďou je vložená samostatná dejová epizóda slovenského kňaza, takisto emigranta, ktorý duchovne posilňuje svojich rodákov na ich spoločnej ďalekej ceste do neznáma (sviatosť nedelnej bohoslužby na palube), znova s tendenciou k autorským komentárom. Dialógy sú minimálne a vždy ide o rozhovory Slovákov medzi sebou.

Štvrtá kapitola je návratom k poetike prvých dvoch častí, teda k žánru realistickej dedinskej poviedky: zobrazuje paralelné dianie doma, vývin situácie po synovom odchode, keď starý Slamený ostáva s nevestou, Janovou ženou, ktorá svojim správaním dokoná, čo začal syn. Otec odchádza z domu, stráca domov ako priestor lásky, vzájomnej úcty a istoty, a napriek svojmu veku sa stáva sluhom u iného gazdu. Témou tejto časti je teda rozpad rodiny (ako jedna z línií konštruovania rodiny v literatúre, Brinker 2004; Ławnikowska-Koper 2018) – téma, ktorú J. Čajak neskôr rozpracoval na širšej ploche žánrovej formy rodinného románu *Rodina Rovesných* (1909).

Piata kapitola plne využíva rozprávačské podanie – rozprávač zhrňa Janovo trojročné americké pôsobenie vrcholiace v jeho rozhodnutí vrátiť sa domov. Amerika sa pre neho nestala „zemou zaslúbenou“, sen o hľadaní šťastia koriguje nadobudnuté poznanie: „Prvé, čo musel skúsiť, bola tá trpká pravda, že veru ani v Amerike, pečené holuby nepadajú do huby, ale že tie doláre, ktoré posielajú ľudia domov svojim rodinám, sú krvopotne zaslúžené“ (Čajak 1904: 83). Krátku a stručnú deskripciu Janových amerických zamestnaní, životných podmienok a nových skúseností dopĺňa iba jediný vložený dialóg – odporúčanie rozhladenejšieho Slováka o potrebe čítania a vzdelávania sa, čo je autorský komentár priradený vedľajšej postave. Tento motív súbežne odkazuje na uzavretosť vystahovaleckej komunity (Jano ani v Amerike neopúšťa „slovenský“ priestor, nezačleňuje sa do americkej spoločnosti, ostáva medzi „svojimi“). Typ rozprávania sa mení v závislosti od zobrazovaného prostredia: po Janovom návrate domov dochádza k premene typu narácie, je znova dialogická. Rozprávačský záver s výchovnou pointou priamo aktualizuje žáner mravoučnej prózy: „Ale nikdy nikomu neodporúčal ísť do Ameriky. Práve varoval každého pred vystahovaním. Pripomínal pri tom slová Žalmu 37.: Doufej v Hospodina, a čiň dobré, prebývej na zemi, a živ se spravdlivě“ (Čajak 1904: 87).

Z hľadiska poetiky je próza *Vystahovalec* nevyvážený, žánrovo a naratívne difúzny text: dynamiku rozprávačsky živo podávanej domácej dolnozemskej časti príbehu s prevahou dialógov narúša statický charakter zhrnujúco popisovanej a reprodukovanej americkej skúsenosti (spracovanie informácií z druhej ruky).

7 Petr Málek upozorňuje na dosah procesov modernizácie na zmyslové vnímanie, najmä vizuálne a postupne čoraz viac aj auditívne: „Radikální zintenzivnění nervové stimulace a nárůst tělesného ohrožení, jež přinesla modernita a její zmyslové útoky, jimž byl vystaven jedinec uprostřed víření moderního velkoměsta s jeho chaosem, ruchem a hlukem, dosavadní převahu a nadvládu oka postupně zpochybnily“ (Málek 2015: 14).

Názov a podnázov zvyčajne čitateľovi poskytujú istú orientačnú pomôcku. V prípade prózy *Vystáhovalec* názov predurčuje príbeh – signalizuje tému vystáhovalectva (v kontexte teórie paratextuality je to tematický názov, Genette 1988). Súbežne naznačuje (možný) autorský prístup – psychologická štúdia jednotlivca. Podnázov *Poveš' z dolnozemskeho života* ho definuje z hľadiska žánru, priestoru a poetiky.

Použitie všeobecného pomenovania *Vystáhovalec* v názve zdôrazňuje moment typizácie (emigrant ako typ, zástupca vybranej sociálnej skupiny).⁸ Jano Slamený (ide o princíp nomen omen: Slamený ako charakterovo slabý človek) prechádza v próze osobným vývinom, jednotlivé kapitoly ilustrujú jeho názorový, myšlienkový a citový vývoj, tieto fázy sa podieľajú na rozvíjaní deja. Jano síce vystúpi proti otcovi, ako dospelý človek s vlastnou rodinou sa už odmieta podriaďovať jeho autorite, no ukáže sa, že nie je schopný samostatne sa realizovať ako muž, čiže ekonomicky zabezpečiť rodinu. Naopak, svojím správaním dostane vlastného otca do životnej situácie outsidersa a vyhnanca. Priebežným (návratným) motívom prózy sú jeho výčitky svedomia, čo ukazuje na prítomnosť morálneho imperatívu v jeho živote: „keď videl otca tak sklúčeného, cítil hryzenie svedomia. Ale to neukázal otcovi, lež sklopil oči, mlčky ho obišiel“ (Čajak 1904: 72); „Teraz videl jasne hrozné následky svojej ľahkomyselnosti. Teraz videl, že zničil si otca, ba že ho priviedol na žobrácku palicu“ (Čajak 1904: 76); „Žiaľ i výčitky svedomia trápili ho“ (Čajak 1904: 86). Janovo ďalšie prežitie je možné len vtedy, keď sa morálne spamätá, čo sa mu aj podarí, hoci jeho uvedomenie prichádza neskoro – z Ameriky sa vracia presne v deň otcovho pohrebu. Vzťahy v rodine sa však upraví a všetko sa obráti na dobré: „Jano zadlho nevedel odpustiť žene, že pustila otca od seba. Časom zase bolo všetko v dome dobre. Stal sa vážnym, rozumným mužom. Majetkove tiež postupoval [...] časom dožil sa zeme“ (Čajak 1904: 86). Janovo záverečné víťazstvo spočíva v tom, že sa dokázal vrátiť k otcovským zásadám a tradíciám predkov: už sa nechce odlišiť od svojho otca, ale vracia sa domov, ku koreňom. Namiesto východiskovej pozície generačného konfliktu prijíma generačnú kontinuitu (Parnes – Vedder – Willer 2008).

Alexander Šimkovič vo svojej monografii J. Čajaka definoval prózu *Vystáhovalec* ako „variáciu podobenstva o márnoträtom synovi“ (Šimkovič 1964: 85). Text ako celok naozaj rekonštruje život „nehodného“ syna od jeho zlyhaní až po jeho nápravu, ale skutočný konflikt sa skrýva niekde inde. Je to stret sveta tradícií s dobovými modernizačnými procesmi: konflikt syna, ktorý chce žiť „moderne“, ľahko a po pansky, a otca, ktorý ctí tradície predkov a ustálené spoločenské poriadky. J. Čajak túto situáciu pomenúva hneď na začiatku: „Jaj, otec môj! Tomu sa vy nerozumiete. Vy ste ešte zo starých čias. Teraz sú Vám už inšie časy“ (Čajak 1904: 68). Nejde len o obyčajný generačný konflikt, ale o stret dvoch protikladných paradigmatických modelov – modernity a tradície, zmeny a stability, kapitalizmu a hospodárenia v malom, no hlavne sekularizácie a náboženstva. Moderna sa všeobecne spája s oslabením kresťanstva a cirkvi. Jeden z dobových názorov bol, že modernita znamená koniec kresťanstva, dokonca možno koniec náboženstva.

8 Podľa Daniely Hodrovej u postavy približujúcej sa typu je „zdôraznená její sociálne reprezentatívni funkce, postava jako typ reprezentuje určitou dobu, určitou sociální skupinu, má typické vlastnosti jejich představitelů“ (Hodrová 2001: 533).

V súvekých predstavách spoločenského pokroku mala moderná spoločnosť dekonštruovať svoje tradície a mala sa sekularizovať. Práve nebezpečenstvo sekularizácie sa javí ako centrálny bod Čajakovho spracovania vystaňovaleckej témy. Neustále totiž zdôrazňuje význam viery, náboženstva, komunitného cirkevného života. V jeho pohľade náboženstvo stále poskytuje morálny základ pre život človeka, a preto sa ho nemožno zriekať ani pod tlakom požiadaviek novej doby.

Aj v ďalekej cudzine slúži náboženstvo Janovi Slamenému ako prostriedok pripomienky toho, kam patrí a kde je jeho miesto (viera mu pomáha prežívať spolupatričnosť s rodákmi, teda s jeho etnickou komunitou, pomáha mu zachovávať kultúrnu identitu a kultúrne tradície). V tejto súvislosti sa posilňuje význam postavy slovensky hovoriaceho kňaza, ktorý sa mení na duchovný pilier Janovho života v cudzine. Navyše, sakrálny priestor je stálou súčasťou Janovej imaginácie domova: keď odchádza z rodnej dediny, jeho pohľad sa upína k veži kostola, v hlučnom Hamburgu nájde stíšenie v protestantskom chráme, počas plavby loďou do Ameriky si predstavuje, ako dedinčania idú na nedelňé služby Božie, a keď sa vracia, víta ho „krásny hlas dobre známych zvonov“ (Čajak 1904: 85).

J. Čajak v próze komentoval aj ďalší z dobových modernizačných procesov, a to silnejúce robotnícke hnutie. Ako konzervatívne orientovaný človek vnímal kriticky myšlienky formujúceho sa sociálno-demokratického pohybu, ktoré do Báčskeho Petrovca prinášali „zvonka“ robotnícki agitátori: „Bolo to prvé hnutie socialistické. Často bolo medzi ľuďmi badať príchod nového, cudzieho človeka z Pešti, ktorý im dával poučenie a návod, ako by sa mali držať“ (Čajak 1904: 73). Tieto formulácie mali síce reálny predobraz⁹ a v próze sa stali jedným z kľúčových impulzov, ktoré podnecovali nespokojnosť „dolnozemskeho ľudu“¹⁰ (v tomto zmysle má text aj dokumentárnu hodnotu), ale Čajakovi ani tak nešlo o „napodobovanie“ sveta, ako skôr o jeho konštruovanie, keďže v závere smeruje k polohe takzvaného ideálneho realizmu. V kontexte ďalšieho spoločensko-politického vývoja sa daný rozprávačský postoj k zobrazenému (kritika socialistického hnutia) stal interpretačne problematický a ideovo závadný. Ako napísal A. Šimkovič, „Čajakovo dielo neodráža vždy pravdivo svoju dobu, avšak tam, kde sa usiluje o bezprostredné riešenie aktuálnych spoločenských problémov – ako napríklad vo *Vystaňovalcovi* – je jeho interpretácia skutočnosti vyslovene falošná“ (Šimkovič 1964: 28). Literárne dielo teda nebolo vnímané ako mimetická ilúzia, ale ako pravdivý obraz doby.

9 Mená slovenských socialistov z Budapešti pôsobiach v tomto smere v južnej Bácske uvádzajú napríklad Krajčovič 1970: 136; Sirácky 1979: 92.

10 Túto problematiku komentoval J. Čajak neskôr, v roku 1907, aj vo svojom informatívnom článku *Slováci v Bácsce*, uverejnenom v českej slovakofilskej revue *Naše Slovensko*: „Co se týče hospodářských poměrů, i zde je to tak jako „vo Viedni, že i tu sů ľudia biední“. Ti, kdož mají zem, žijí dobře; ti, kteří nemají, jsou odkázáni na letní zemědělskou práci. [...] Během zimy nemají však žádné zaměstnání, neboť zde továrny nejsou, a domácí průmysl není tu též vyvinut. Vedle toho ještě byla před několika roky mzda poměrně bídná a tak dělníkovo živobytí nebylo lehké. Toto jsou hlavní příčiny, že se od nás lid úžasné stěhuje do Ameriky, tak že z jediného Petrovce je v Americe asi 500 mladých, silných mužů. Posílají však odtud domů peníze. Jsou případy, že jednotlivec poslal za rok 800 zlatých, mnozí z nich tam zůstanou i více roků, a ti potom zahospodáří i 5000 zlatých. Amerika značně vyrovnala poměr mezi dělníkem a hospodářem. [...] Jako se zlepšilo postavení dělníků, tak se poměrně zhoršil stav hospodářů a to proto, že se mnoho pracovních sil vstěhovalo do Ameriky, a ti, kteří zůstali doma, sdružili se v t. zv. spolky zemědělského dělnictva. Tyto jsou založeny na podkladě sociálně demokratickém. Vyhnaly mzdu vysoce, tak že se nyní hospodář mnohdy naskýtají obtíže, které musí překonati“ (Čajak 1907: 108-109).

„Pôsobenie na ľud“ bolo jednou z umeleckých, pedagogických i pragmatických priorit J. Čajaka. Literatúru považoval za komunikačný kanál estetickej kultivácie a osvety, a táto ľudovýchovná tendencia je prítomná aj v próze *Vystahovalec*. Moralistický dôraz na to, čoho sa treba vyvarovať, a upozornenie, čo sú skutočné hodnoty, názorne ilustrované príbehom Jana Slameného, z nej robia výchovne zamerané rozprávanie s jasnou axiologickou funkciou (priamym signálom modelového charakteru prózy je biblické ponaučenie v závere). Túto mravoučnú tendenciu pochvalne registrovali doboví recenzenti, vyzdvihujúci umelecké kvality prózy a jej ideové poslanstvo. Pre konfesijný časopis *Cirkev-né listy* bolo dôležité, že

„dejstviúce osoby poviedky sú kosť a telo: verné typy mnohých, takzvanou ‚módou‘ chytených a ňou do hmotnej i mravnej skazy strhnutých nešťastníkov, ktorých len ťažké skúšky života, rozličné božie navštívenia privedú k náprave. [...] ľahký štýl, zaujímavý, v živote tak často sa opakujúci dej, poučenia plný obsah; pisateľova láska k ľudu a oddanosť k cirkvi, ktorú usiluje sa vzbudiť i v čitateľovi a tá vrelá srdečnosť, ktorou je celá povest napísaná – činia povest túto nielen zaujímavou a hlboko dojemnou, ale i poučnou, mravne i nábožensky povznášajúcou, obodrujúcou“ (Naše kalendáre 1904: 347).

V ženskom časopise *Dennica* sa zas v krátkej správe s uznaním písalo: „povest odmenená vypísanou cenou: *Vystahovalec* zaslúži, aby vnikla do ľudu a konala misiu medzi tými, ktorí sa heslami nášho veku omámiť dajú“ (Tranovský... 1904: 320).

Z hľadiska tematológie próza prezentuje rad prvkov určujúcich a utvárajúcich topos slovenského vystahovalca. Od naivných predstáv o ľahkom zbohatnutí v Amerike („Každý sníval len o dolároch. [...] Chlapi, ktorí pred nedávnom mali len na pár štvorcových míľ pochop o veľkosti sveta, teraz spomínali oceán, tú veľkú voľu, Ameriku, jej mestá, akoby to boli Budapešť alebo Segedín“, Čajak 1904: 75), cez obraz emocionálneho identifikovania sa vystahovalca so sťahovavým vtákom (bocianom vracajúcim sa do svojho hniezda, keď i Jano „tak ako tento vták, sťahuje sa, ale verne prinavrátia sa zase k rodine svojej“, Čajak 1904: 76), cez zdravie a život ohrozujúcu prácu v pennsylvánskych baniach, pomer miestnych robotníkov k slovenskej pracovnej konkurencii („boli od domorodých robotníkov nenávidení a prenasledovaní, lebo za ľavnejšiu mzdu pracovali“, Čajak 1904: 83),¹¹ až po túžbu „za svojetou“ (Čajak 1904: 84), ktorá sa napokon stáva základným emocionálnym naladením Slováka v Amerike. Prostredníctvom pocitu smútku sa však J. Čajak epickým oblúkom vracia na začiatok, k poetike literárneho regionalizmu, formujúcej sa v kontexte nemeckej realistickej literatúry od konca 19. storočia, a vo svojej „povesti z dolnozemskeho života“ aktualizuje jeden z jeho kľúčových toposov – pojem *Heimweh* (smútok za domovom). Ak ale daný text čítame cez analýzu modernistického diskurzu, Čajakova interpretácia sa ukazuje ako naliehavé volanie po stabilite, poriadku a istotách starého sveta – je teda v zásade antimodernistickým autorským gestom.

11 Tento aspekt spájajú historici so skutočnosťou, že Slováci boli najímaní ako štrajkokazi – pracovali za nižšiu mzdu, keď americkí robotníci štrajkovali za jej zvýšenie.

*

Najpočetnejšiu a podľa názorov slovenských vojvodinských literárnych vedcov aj najpodnetnejšiu časť Čajakovho literárneho diela predstavuje žáner dedinskej realistickej poviedky (Kmet 1963; Harpán 1990: 50; Čížiková 2019: 70). Predpoklad, že modelovým čitateľom jeho próz mal byť iba slovenský sedliak z Dolnej zeme, však nie je relevantný – vyvracajú to už publikačné platformy, kam od roku 1903, keď publikačne debutoval, posielal svoje literárne práce. Boli to nielen slovenské noviny, časopisy a kalendáre, ale aj české periodiká¹² a od začiatku 20. storočia tiež slovenská tlač v Amerike.¹³ Ako sám napísal v roku 1906 Františkovi Votrubovi, „pracujem hodne pre Ameriku, bo tam je i honorované a tak jedno obdobie, totiž od jan. do mája ta patrí“ (Šimkovič – Votrubová 1961: 44).

Čajakova raná novela *Vystáhovalec* stojí na začiatku radu jeho dolnozemských povestí, obrázkov zo života a rozprávok, čo sú všetko autorské žánrové charakteristiky krátkych próz s námetmi z Báčky alebo Banátu. Druhú časť jeho diela tvoria prózy námetovo viazané na Slovensko – toto delenie na dve tematické skupiny podľa priestorového hľadiska sa zaužívalo tak v literárnohistorických výkladoch a analýzach,¹⁴ ako i v edičnej praxi.

Tieto texty však vznikali súbežne a podľa spisovateľových plánov mali byť spoločne aj vydávané. Dokumentuje to napríklad autorská koncepcia zväzku *Tri rozprávky*, prvej Čajakovej knižky, ktorá vyšla v roku 1907 ako druhý zväzok Slovenskej knižnice redigovanej F. Votrubom. Kým ešte začiatkom septembra 1906 písal J. Čajak F. Votrubovi, že by do nej vybral prózy *Pred oltárom*, *Z povinnosti* a *Vystáhovalec* (Šimkovič – Votrubová 1961: 44), o mesiac neskôr, začiatkom októbra 1906, *Vystáhovalec* nahradil *Únos* (Šimkovič – Votrubová 1961: 46),¹⁵ no nakoniec v nej boli zaradené dve dolnozemské poviedky *Únos* a *Báta Kalinský* a próza so slovenským námetom *Z povinnosti* (aj s motívom odchodu protagonistu do Ameriky za zárobkom).

Čajakov úmysel z roku 1906 nanovo vydať prózu *Vystáhovalec*, hoci vyšla len nedlho predtým, koncom roka 1904 v *Tranovského evanjelickom kalendári na rok 1905*, je však zaujímavý aj z iného dôvodu: v liste F. Votrubovi totiž písal, že by tento text mal byť „pravda tiež doplnený“ (Šimkovič – Votrubová 1961: 44).¹⁶ Skutočnosť je však taká, že vo všetkých ďalších, oveľa neskorších vydaniach (1930, posmrtné 1949, 2001) vychádzala táto próza v upravenej a skrátenej podobe. Textologické zmeny pri jej druhom vydaní v rámci piateho zväzku *Sobraných spisov Jána Čajaka* s názvom *Posledný deň* na jar 1930 v pražskej Mazáčovej slovenskej knižnici, ešte za života spisovateľa, boli v podstate ideologické. Z textu boli vypustené pasáže, ktoré sa týkali odmietnutia socialistického hnutia, alebo naopak

12 *Naše Slovensko, měsíčník pro hájení zájmů uherských Slováků*

13 Okrem beletristických príspevkov vydal v USA v roku 1914 aj historiografickú prácu *Dejepis Slovákov*.

14 Tento výkladový model použil napríklad Andrej Mráz vo svojej monografickej štúdií *Realistický prozaik Ján Čajak* (1944). Dvojicu slovenské – dolnozemské charakterizoval aj cez prienik mimoliterárnych prvkov – podľa neho je ich v dolnozemských prózach viac.

15 Nie je známe, či to bolo Čajakovo vlastné rozhodnutie, alebo rozhodnutie redaktora a vydavateľa F. Votrubu.

16 O doplnení prózy *Vystáhovalec* písal J. Čajak v nadväznosti na zmienku o zásahoch zo strany redakcie *Slovenských pohľadov* do iného svojho textu: „že by som ich ešte prezrel a doplnil, bo martinská cenzúra mi nešeredne ošniapala najmä ‚Pred oltárom‘, takže ostala ako hlava ostrihaná cigánčata, samé schodíky“ (Šimkovič – Votrubová 1961: 43-44).

666 reflexie náboženského života, konfesionality, prežívania viery. Vyškrtnuté bolo aj záverečné posolstvo – výstraha hlavnej postavy, aby iní nešli do Ameriky, čo celkom eliminovalo pôvodné vyznenie prózy. Nie je pritom jasné, nakoľko bol J. Čajak účastný pri príprave novej edície, či išlo o autorské rozhodnutie, alebo zásah redaktora, keďže v tiráži bola uvedená informácia „vychádza v redigovaní Jána Hamaliara“ (Čajak 1930). Túto upravenú verziu neskôr prebrali do svojich výberov editori Andrej Mráz (Čajak 1949)¹⁷ a A. Šimkovič (Čajak 2001).

Literárnohistorická reflexia i vydavateľské osudy prózy *Vystahovalec* ukazujú, že ak slovenskí historici od počiatkov vysvetľovali ekonomické a sociálne príčiny vystahovalectva v kontexte nacionálneho diskurzu a s ohľadom na aktuálne politické rámce (Harušťák 2013: 220), rovnako postupovali aj slovenskí literárni historici. Súveké kritické názory, že J. Čajak je realistický autor s menšou umeleckou kultivovanosťou, sa postupom času výkladovo posunuli k jeho označovaniu za tvorcu, ktorý nepochopil ideové zápasy doby (Mráz 1944; Šimkovič 1964).

VHV: Dievča zo slepej uličky (1913)

Krátka poviedka staropazovského evanjelického farára, spisovateľa a modernistického dramatika VHV *Dievča zo slepej uličky* vyšla v roku 1913 v komerčnom maloformátovom časopise *Vydrove besiedky*,¹⁸ kde VHV publikoval básne, dramatické texty a tiež krátke prózy. Práve tieto prozaické práce neskôr, v roku 1932, spoločne zaradil do vydania v podobe malého zošitka pod názvom *Pazovské čítanie*.

Motív migrácie/reemigrácie umiestnil VHV hneď do prvej vety prózy: „Po neúplných troch rokoch vrátil sa Tomáš z Ameriky domov do rodnej dediny...“ (VHV 1913: 9). Nasledujúca pasáž po troch bodkách približuje prehistóriu, prečo Tomáš do Ameriky vôbec odišiel a myšlienky na koho mu v ďalej cudzine pomáhali zvládnuť smútok za domovom. Tým sa vysvetľuje aj názov a významové vytýčenie ženskej postavy. V zásade je to príbeh o láske dvoch outsiderov, príbeh o tom, ako sa dedinský mládenec Tomáš Brodiak,¹⁹ vysmievaný a odmietaný dedinskou komunitou,²⁰ zamiluje do Aničky, ktorá býva na okraji dediny „odseknutá od sveta“, „samotná, opustená, od ľudí nenávidená, skrytá v slepej uličke“ (VHV

17 A. Mráz dokonca prevzal z vydania J. Hamaliara aj chybné uvádzané meno rodiny – Kamených namiesto Slamených (Čajak 1930: 137; Čajak 1949: 74).

18 Časopis mal v podtitule uvedený údaj: „Mesačník Vydrovej továrne na poživatiny v Prahe VIII.“ V slovenčine vychádzal v rokoch 1907 – 1914 a slovenskí spisovatelia v ňom uverejňovali svoje krátke práce najmä preto, že ich vydavateľ platil honoráre a jeho odbyt bol automaticky zabezpečený nákupom produktov Vydrovej továrne (Ormis 1993). V tomto časopise publikoval VHV aj text žánrovo označený ako fonografická snímka, ako predstupeň rozhlasovej hry, čo možno vnímať ako dôkaz jeho modernistického žánrového experimentovania. Zvuková/rozhlasová dráma je v súčasnom výskume dejín médií vnímaná ako inovácia kultúrneho fenoménu modernizmu.

19 V próze sa používa tvar Tomáš Brodiakov, ako dedinská komunita označuje rodinnú príslušnosť chlapca cez jeho otca.

20 Obaja pochádzajú z neúplných rodín. Tomáš prežíva traumu stigmatizácie z otcovho alkoholizmu, jeho vzťahy s otcom sú narušené („pijan-otec vždy len drancaľ od syna peniaze na pálenie“, VHV 1913: 9), čo u neho vedie k emocionálnej anestézii („nežialil, keď otca jasenný chlad preniesol do večnosti“, VHV 1913: 9). Aničkinu matku zas dedinčania považujú za spriahnutú s nečistými silami („v priateľstve s čertom a mnoho už nešťastia porobila v dedine“, VHV 1913: 10).

1913: 10).²¹ Romantická epizóda ich zblíženia, vystavaná na prvku náhodnosti v ľudskom živote (rozviazané vrece s kukuricou ako podnet k rozhovoru), spojená s archetypálnym motívom roľníckej práce, je úvodom k téme lásky s prekážkami. Pretože Tomášovým riešením nepriaznivo sa vyvíjajúcej situácie je odchod, do rozprávania vstupuje motív migrácie: „keď v jedno novembrové odpoľudnie chystali sa niektorí do Ameriky, pripojil sa k nim i Tomáš“ (VHV 1913: 11).

To je prehistória tvoriaca vstupnú časť aktuálneho príbehu, ktorým je návrat vystaňovalca domov a postoj dedinskej komunity k nemu. V tomto zmysle sa text stáva psychologickou sondou do života reemigranta, ktorý odmietne akceptovať obmedzené správanie ľudí zo svojej dediny, s vedomím vlastnej dôstojnosti opúšťa neprajné prostredie a opätovne odchádza do Ameriky, tentoraz už aj s milovanou ženou.

VHV podáva sociálnu tému vystaňovalectva vecne, s nadhľadom a zároveň veľmi kriticky smerom k domácim podmienkam a mentalite dolnozemsých Slovákov. Vystaňovalectvo berie ako sociálny fakt, neodsudzuje ho a ani sa nezameriava na jeho negatívne stránky. Skôr vidí výhody novo nadobudnutých pracovných zručností a skúseností, ktoré môžu dať životu doma novú kvalitu. Do tradičnej dedinskej realistickej poviedky vnáša postupy modernistickej poetiky: vonkajšie dianie redukuje na pár situácií, ktoré sú smerodajné pre narastanie psychickej a emocionálnej tenzie hlavnej postavy, pozornosť obracia na vnútorné prežívanie subjektu; prvkom, ktorý ovplyvňuje správanie a konanie postavy, sú emócie.

Tomáš Brodiak je človek, ktorý túži po láske a spoločenskej akceptácii zo strany dedinčanov, ale oboje je mu odopierané. Je znevažovaný početnou časťou miestnej komunity (dievčatá, matky, otcovia), a to pre svoj na miestne pomery pokročilý mládenecký vek („keby bol Tomáš poriadny, bol by sa oženil už dávno v 19. roku ako druhí mládenci“, VHV 1913: 9), vzhľad („pehavý“, „špata“) aj správanie voči otcovi alkoholikovi („nezdarný syn, ktorý ani vlastnému otcovi nechcel „pomáhať“, VHV 1913: 9). V motivácii jeho odchodu za more sa potom spája viacero faktorov: „Odohlna ho ta bieda, nezdar a posmech“ (VHV 1913: 9). Naivná predstava o Amerike je vzápätí vyvažovaná tamojšími demokratickými hodnotami: „Ako 24-ročný mládenec, zdravý a usilovný, odišiel na cudzom pase do tej novej zemi, v ktorej ležia peniaze na ceste, v ktorej platí sa robota, spôsobilosť, a nie meno a pekná tvár“ (VHV 1913: 9). Tomášova americká história je odbavená iba nakrátko. Namiesto popisu životných útrap a ťažkostí sa tematizuje smútok za domovom: „V Amerike dobre sa mu viedlo [...]. Ale srdce ho ťahalo späť do domova. Krásna je Amerika, dá sa tam zarobiť, hútal Tomáš, ale vtedy práve zdalo sa mu, že tam, v jeho blatnavej dedinke je krajšie, tam medzi svojimi je teplejšie, tam blízko Aničky milšie... Niekedy v zimných ránach, keď už chystal sa do roboty, skoro že zaplakal za domom“ (VHV 1913: 11). Túto emocionálnu situáciu mu

21 Tieto dve postavy sú jediné, ktoré majú v príbehu svoje mená, no miera ich zapojenia do deja je aj tak odlišná. Hlavnou postavou je Tomáš, Anička – obrazne označovaná ako „dievča/dievčatko zo slepej uličky“ – je napohľad v úzadí, ale v skutočnosti je to práve ona, kto je úbežníkom všetkých Tomášových snažení. Pri jej začlenení do príbehu využíva VHV priestorovo-emocionálny moment: najprv je vzdialená a neprístupná, potom je o niečo bližšie, aby sa nakoniec stala Tomášovým najbližším človekom: „Nemám nikoho na svete, Anička moja, len Teba!“ (VHV 1913: 12). Je to postava, ktorá je súčasťou zápletky, ale s minimálnou aktivitou (v celej próze povie len dve vety), hoci jej reakcia v závere je pre vyvrcholenie deja zásadná.

668 pomáha zvládať ľudová pieseň zo Starej Pazovy, ktorej text je vložený do epického rozprávania, pričom na jej pôvod upozorňuje VHV vo vysvetľujúcej poznámke pod čiarou (tento vložený text predstavuje intermediálnu vsuvku a poukazuje na žánrovú hybridnosť prózy). Tomášova túžba „len domov, domov, medzi svojich“ (VHV 1913: 11) je natoľko silná, že sa po troch rokoch rozhodne vrátiť. Príchod domov hlboko prežíva – jeho emocionálne vzrušenie VHV zachytáva cez telesné príznaky a najmä prostredníctvom hyperbolizácie gest (hoci iba želaných, pretože v samotnom konaní Tomáša zabrzdí uvedomenie, že nemá kam ísť a nikto na neho nečaká): „srdce mu hlasno tĺklo, keď sa ocitol na malej stanici. Ach, bol by vyobíjmal každého, bol by sa hodil do tej zeme – do jeho rodnej zeme“ (VHV 1913: 12). Táto situácia má ráz excesu, vybočenia z medzí, vykoľajenia – Tomáš sa správa inak ako zvyčajne a jeho prvá cesta vedie do dedinskej krčmy: „Ako divne: v Amerike ani nevkrčil do ‚salonu‘ a tu prvý jeho krok je do krčmy“ (VHV 1913: 12). Miestni ho najprv nespoznajú, potom sa im zdá „podivný“:

„Vypytovali sa sem i tam, krútili hlavami a – nechápali. Hja, Tomáš je svetový človek, skúsený, okručaný a oni ostali, akí boli. A nedalo im pokoja, že Tomáš má akési divné šaty, že často mieša akési cudzie slová a že nepije pálené.

„Aký je to človek, mysleli si a už si robili posmešky z neho. Lebo že z otrhaného Tomáša Brodiakovho, pehavého mládenca, paholka, stane sa takýto pán, nerátali a pomaly počala sa zobúdzaf v srdci i závišť. No a keď sa dopočuli o pár dní, že Tomáš kúpil naspäť svoj otcovský dom, tu už i upodozrievali, lebo nemohli chápať, že bez orania dá sa tiež zarobiť groš. [...] Tomáša bolelo, že jeho krajanovia s posmechom, závišťou a upodozrievaním ho traktovali“ (VHV 1913: 12).

Hoci Tomáš túžil v Amerike za „svojimi“, doma sa mu stávajú cudzími a nepriateľskými, a s touto skúsenosťou sa musí nanovo vysporiadať.

Pre VHV je epicky produktívny konflikt medzi jedincom, ktorý je otvorený novým možnostiam („Tomáš upotrebil v Amerike nadobudnuté skúsenosti a bol mašinstom pri mlátiacom stroji“, VHV 1913: 12), a komunitou, ktorá odmieta akékoľvek zmeny. Charakteristika „ostali, akí boli“ upozorňuje na hlboký konzervativizmus a uzavretosť miestnych ľudí. Negatívne emócie a vlastnosti ako závišť, nedôvera, podozrievavosť, obviňovanie z narušania tradičnej sociálnej štruktúry („nechce sa ti robiť, chcel by si pánom byť!“, VHV 1913: 12) zas ukazujú limity ich správania. Jednotlivec tu stojí proti dedinskému chóru, ktorý má schopnosť zničiť ho. VHV uvádza niekoľko epizód z každodenného života, z dlhšieho časového úseku, ktoré ilustrujú Tomášovu neschopnosť presadiť sa v sociálnom systéme dediny a realizovať svoje plány a túžby. To u neho vyvoláva depriváciu a pocity napätia a nepohodlia: „Tomáš lakal sa toho času, že zase pochytila ho zlé jazyky do práce, že zase bude sa cítiť opusteným, zahodeným, opovrhnutým...“ (VHV 1913: 12). Keďže sa nedočkal spoločenskej akceptácie a uznania, východisko vidí v opätovnom odchode do Ameriky. Jeho záverečný aktívny čin síce vyrastá zo strachu (a strach má aj jeho Anička), ale v podstate je výrazom sily, vnútornej slobody a sebavedomia: „Onedlho dopočuli sa dedinčania, že Tomáš predal svoj dom. A neverili skoro! Áno, Tomáš odišiel so svojou Aničkou naspäť do Ameriky...“ (VHV 1913: 13).

Čas príbehu zahŕňa zhruba štyri roky, ale tie sú na ploche krátkej prózy skoncentrované do kľúčových statických sekvencií, ktoré na spôsob filmu spoločne vytvárajú jeden súvislý pohyb, v tomto prípade dynamickú epickú naráciu. Záchytnými bodmi v čase príbehu sú hlavné kresťanské sviatky (Advent, Vianoce, Veľká noc) a archetypálne situácie roľníckeho života (práca na poli – „roboty, ťažké, krvopotné, život ničiace“, VHV 1913: 12; zber úrody, zimný oddych). Autorský vševediaci rozprávač inscenuje vnútorné monológy postáv, strieda perspektívu pohľadu, dialógy sú minimálne, akcent je na živej rozprávačskej situácii (žáner rozprávky v zmysle rozprávania), s dôležitou pozíciou textových konektorov (aj-hľa, a hľa, la, nože, hladže), ktorými sa naznačuje priamy kontakt tak medzi postavami účastnými v príbehu, ako aj vo vzťahu k čitateľovi. Časté sú otázky navodzujúce proces hľadania, respektíve rozhodovania sa oboch protagonistov, ako v danej situácii konať.

Zdanlivo jednoduchý príbeh jedného vystaňovalca – ako došlo k tomu, že odišiel do Ameriky a prečo sa stalo, že sa tam znova vrátil – podáva VHV ako situáciu emocionálnej neistoty. Práve emócie a prežívanie jednotlivých situácií sú pre tento text kľúčové. V zakončení vidno autorov zmysel pre pointovanie, hoci aj s nezodpovedanou otázkou po povahe „šťastného konca“ a jeho relevancie pre aktérov deja. Trojité umiestnenie odkazov na americkú emigráciu – na začiatok prózy, do jej centra a do záveru – zas svedčí o premyslenej dramatickej kompozícii. Tento skrytý divadelný prvok zároveň poukazuje na tvorivý pohyb VHV medzi druhmi a žánrami, na jeho druhovo-žánrovú hybridnosť.

Žánrovú invenciu čiastočne naznačuje už názov prózy, kde figuruje opisne charakterizovaná ženská postava. Hoci jej funkcia v príbehu sa obmedzuje iba na podnety pre konanie mužskej postavy, jej zdôraznením v názve VHV orientuje čitateľa na istý typ príbehu. Názov ako dejová synopsis (príbeh o láske) sa tak stáva signálom žánrovej príslušnosti textu, konkrétne využitia žánrového pôdorysu melodrámy.

VHV bol mimoriadne rozhladeným a vnímavým divákom dobovej divadelnej produkcie a hoci nástup kinematografie reflektoval spočiatku kriticky (VHV 1914: 4), nepochybne registroval dobovú popularitu javiskovej i filmovej melodrámy. Podľa Petra Brooksa, autora knihy *Melodramatická imaginácia* zameranej na analýzu psychologických konfliktov postáv v dielach Honoré de Balzaca a Henryho Jamesa (*The Melodramatic Imagination: Balzac, Henry James, and the Mode of Excess*, 1976), bola melodráma charakteristickou modalitou 19. storočia. V Brooksovom ponímaní nie je melodráma iba žánrom, ale špecifickým „modom zobrazovania“, ktorý využíva štylistický exces ako prostriedok k vyjadreniu absolútna v postsakrálnom svete (Anger 2016: 93). Tento modus je jedným z tých imaginatívnych modov, v ktorých kultúrne formy vyjadrujú dominantné sociálne a psychologické problémy. Táto dnes už klasická práca znamenala začiatok prehodnocujúcich analýz formy melodrámy a rozšírenie jej definície od konkrétneho divadelného a literárneho (a neskôr najmä filmového)

670 žánru k spôsobu vyjadrovania alebo vnímania sociálnej reality (teda na úrovni všeobecného kultúrneho významu).²²

Konflikt medzi dobrom a zlom, ktorý sa objavuje v každej melodráme, poskytuje jej tvorcom prostriedky na skúmanie sociálnych a politických otázok z osobného hľadiska. Aj preto sa často odkazuje na sociálny a moralistický pôvod melodrámy. Skúmanie dobových triednych a ekonomických problémov dodalo melodráme bezprostrednosť, zatiaľ čo zasadenie týchto otázok do osobného kontextu jej dodávalo emocionálnu silu. Melodrámu je najlepšie chápať ako kombináciu archetypálnych, mýtických prvkov a časovo špecifických reakcií na konkrétne kultúrne a historické podmienky (Vicinus 1981: 128). Tradičná melodráma ukazuje, „ako sa dajú ťažké okolnosti znášať a dokonca premeniť na víťazstvo“ (Vicinus 1981: 131). S tým súvisí aj typ postavy označovanej ako obeť hrdina. Medzi základné príznaky melodrámy sa zaraďujú emocionálna perspektíva, dôraz na osobné emocionálne traumy či láska s prekážkami.²³ Na konci 19. storočia melodráma prechádza obratom dovnútra, a to je poloha, ktorá bola zaujímavá aj pre modernistických spisovateľov a ich úvahy o písaní a literárnej imaginácii, zákonoch času a úlohe náhodnosti v ľudskej existencii (Straub 2014: 238).

Viacere z uvedených prvkov sú prítomné aj v texte VHV, ktorý sa tak stáva rozprávkou zo súčasnosti o tom, ako sa aktívny mladý muž, sociálne izolovaný od dedinskej komunity, vzoprie pasívnym dedinčanom, ktorí odmietajú všetko nové a sú uzavretí v starom svete povier a nemenných zvyklostí. V mene zachovania si vlastnej integrity radšej volí odísť ako emigrant do ďalekej Ameriky, než znášať ich znevažovanie, zlomyseľnosť a zášť. V melodramatickej modalite VHV zachytáva proces sebauvedomenia jednotlivca túžiaceho po začlenení do celku, ktorý je schopný pre záchranu seba samého urobiť radikálne rozhodnutie a opustiť domovinu. Je to obrat protagonistu od sociálneho vylúčenia k jeho morálnej prevahe a pomyselnému víťazstvu, a to v aktualizovanej podobe konfliktu dobra a zla (aktivity a pasivity, otvorenosti a stagnácie), zasadené do reálií a problémov vojvodinskej dediny na začiatku 20. storočia, hoci aj bez tradičnej záverečnej rozprávkovej formuly „A žili šťastne, kým nepomreli...“.

Próza *Dievča zo slepej uličky* mala pri časopiseckom vydaní podnázov *Z cyklu: Zápisky z dediny*. Použitie slova cyklus signalizovalo autorský zámer VHV usporiadať svoje krátke prózy, skice, črty s dedinskou tematikou (napísané v rokoch 1910 – 1913) do väčšieho celku a knižne ich vydať. K realizácii tohto plánu však prišlo až po takmer dvadsiatich rokoch. Zbierku *Pazovské čítanie* z roku 1932 VHV doplnil úvodom s názvom *Pozdravenie čitateľom!*, kde čitateľov priamo oslovoval a vysvetľoval svoj autorský postup: „Tu sa rozpráva o ľuďoch, ktorých ste možno aj poznali, ktorých znáte a ktorých spoznáte. Sú to ľudia, vaši bratia, Slováci, ktorí tu medzi vami trápia sa – alebo požívajú, ktorí ľúbia – alebo nenávidia, ktorí sú šťastní – alebo plačú, ktorí bojujú – alebo hlivejú, ktorí sú spokojní – alebo závidia...“

22 Melodráma už nie je vylúčená z kultúrnych dejín, ale ukazuje sa ako ich ústredný prvok, základná niť v osnove a tkanive globálnej modernity (Buckley 2001: 176). Podľa Julie Straubovej najnovší výskum melodrámy zdôrazňuje jej všestrannosť a všadeprítomnosť a pristupuje k nej skôr ako k spôsobu vyjadrovania než ako k divadelnému žánru (Straub 2014: 225).

23 Základný model melodrámy sa týka predovšetkým konfliktov a napätia v rodine strednej spoločenskej triedy. Najčastejšie ide o konflikt medzi generáciami, často prítomné sú sociálne a ekonomické problémy, dôraz býva kladený na osobné emocionálne traumy (Mercer – Shingler 2004: 12).

O tých ľuďoch je tu reč“ (VHV 1932). Zameranie na človeka a emócie v základnej dualite protikladov vystupujú z tohto citátu ako nosné témy VHV. Slová „boj“ a „hľivenie“ či „láska“ a „nenávisť“ zas priamo ukazujú na základné významové opozície prózy *Dievča zo slepej uličky*.

Keď v roku 1933 recenzoval A. Mráz *Pazovské čítanie*, vytýkal VHV realistické východiská a oslabenú aktuálnosť vzhľadom na čas vzniku textov, ktorým však priznal „lokálny kolorit a vôňu“: „Ale cítime pri ich čítaní, ako autor pri písaní stále mal pred očami nejakú odohraťiu sa udalosť, žijúce postavy a temer len s takou susedskou sdielnosťou opisuje to, čo okolo seba videl [...]. Miestami sa mu námet vymkne z rúk a celkom s melodramatickou sentimentálnosťou sfarbí veci, ktorých dejovú kontúru podal omnoho robustnejšie a bez citových roznežnení“ (Mráz 1933: 63).

Melodramatickú modalitu však VHV vnímal ako súčasť modernistickej poetiky, s vedomím, že moderná skutočnosť nie je jednoznačná, ale plná znakov a skrytého diania. Prienik symbolických významov do prózy tradične zaraďovanej k žánru dedinskej realistickej poviedky má pritom svoje širšie, „kultúrno-paradigmatické“ situovanie – ako v súvislosti s poetikou symbolizmu napísal Vladimír Svatoň, „romány epochy symbolizmu jsou komponovány jako narůstání hrdinovy touhy žít jinak nebo jinde“ (Svatoň 2017: 47). Pazovské prózy VHV tak aj prostredníctvom tohto prvku ukazujú autorské úsilie postihovať v dedinskej skutočnosti štruktúrovanú senzibilitu človeka vyrovnávajúceho sa s dosahmi súvekých modernizačných procesov na jeho život i na život spoločnosti, ktorého bol súčasťou. K téme vysťahovalectva a vedomej voľby nového domova v Amerike, pre odcudzenie sa pôvodnému domovu, sa VHV vrátil aj o desaťročie neskôr, v avantgardnej hre *Divé husi* (1924, knižne 1933), majúcej výrazne experimentátorský ráz (čo čiastočne naznačoval už podtitul *Spoločenská revue v troch oddeľeniach s predohrou a dohrou*) a tendujúcej k poetike expresionizmu (Pašteka 1995: 124-131; Babiak 1992; Kročanová 2014).

Dve riešenia sociálnej skutočnosti

G. Maršall-Petrovský, o ktorom Michal Babiak napísal, že „v zámorskom azyle, v novom domove, [...] nostalgicky rojčil o Slovensku, o Dolnej zemi a [...] sníval o dvojitom stratenom raji: na Hornej i na Dolnej zemi“ (Babiak 2012: 249), v doslove svojej zbierky *Spod závejov amerických* z roku 1906 odkazoval svojim slovenským krajanom: „prajem vám, i sebe, aby sme všetci čím skorej navrátili sa späť ta, odkiaľ bieda a nešťastie vyhnali nás sem, do cudziny, studenej, moriacej. Odlomená vetva nepustí korene a peň vyschne, keď mu vetvy odlámeš... Preto späť! Späť spod závejov amerických ta na svoje rodné rodovisko-bedovisko! Lepšie je so svojimi plakať, než smiať sa s cudzími. A tu sa i sebe staneme cudzími!“ (Boldocký 2010: 48).

Volanie G. Maršalla-Petrovského je blízke postojom J. Čajaka. VHV takto problém vysťahovalectva nestavia – pre neho je dôležitá univerzálna humanita a právo človeka žiť dôstojne a podľa svojich predstáv. Dva vybrané texty tak ukazujú dva odlišné prístupy k svetu na začiatku 20. storočia, k súvekým spoločenským a kultúrnym zmenám. Na jednej strane stojí Čajakova nesúhlasná pozícia a jeho nostalgia za svetom tradície, na strane druhej racionálna akceptácia VHV s akcentom na slobodnú voľbu človeka. Oba texty sú síce umiestnené do rovnakých

672 „kulís“ a vystužujú ich totožné či príbuzné toposy migračnej témy (ale aj rozpadu rodiny a prehodnocovania otcovského vzoru a autority), ibaže rozprávačský postoj k vystahovalectvu a riešenie osobnej situácie protagonistu sú v nich priamo centrifugálne. Protagonisti obidvoch próz zažili intenzívny pocit životnej dezilúzie, no ich prístup k životu ich dovedol k inému riešeniu situácie. Zatiaľ čo hlavná postava novely J. Čajaka sa vracia k svojim a každého pred Amerikou vystríha, hrdina z prózy VHV rodnú dedinu opúšťa a Ameriku si vyberá za svoj nový domov, pretože v tom pôvodnom sa cíti nesvoj.

Protikladnú ideovo-estetickú pozíciu oboch spisovateľov vystihuje spojenie M. Babiaka z jeho úvahy o kategórii tradície: „tradícia ako hodnota – tradícia ako problém“ (Babiak 2009: 275). V tomto zmysle analyzované prózy dokumentujú modernú diferenciáciu v jej rozmanitosti a ukazujú na napätie medzi tradíciou a modernizmom, čo sa odrazilo aj na autorskej voľbe žánru a príznakového titulu – tradičnej mravoučnej poviedky u J. Čajaka a melodramatickej prozaickej narácie u VHV.

Štúdia je výstupom grantového projektu APVV SK-SRB-21-0048 *LIPCES – Literatúra v procesoch kultúrno-etnickej sebaidentifikácie slovenskej komunity v Srbsku*. Zodpovedná riešiteľka: Mgr. Dana Hučková, CSc. Doba riešenia: 2022 – 2023.

Archívne pramene

ČAJAK, Ján. Pamäti. Strojoepisná kópia rukopisu, nedatované, fragment. Archív knižnice Ústavu slovenskej literatúry SAV Bratislava.

Pramene

- ČAJAK, Ján, 1904. Vystahovalec. *Tranovský evanjelický kalendár na rok 1905*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, s. 69-87.
- ČAJAK, Ján, 1907. Slováci v Báčce. *Naše Slovensko: mesačník pro hájení záujmu uherských Slováků*, roč. 1, č. 3 (prosinec 1907), s. 104-109.
- ČAJAK, Ján, 1930. Vystahovalec. In ČAJAK, Ján. *Posledný deň. Sobrané spisy Jána Čajaka, sväzok 5*. Redaktor Ján Hamaliar. Praha: Leopold Mazáč, s. 123-157.
- ČAJAK, Ján, 1949. Vystahovalec. In ČAJAK, Ján. *Dolnozemske rozprávky. Sobrané spisy Jána Čajaka, sväzok 4*. Redaktor Andrej Mráz. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, s. 64-88.
- ČAJAK, Ján, 2001. Vystahovalec. In ČAJAK, Ján. *Poviedky 3*. Výber urobil a predslov napísal Alexander Šimkovič. Báčsky Petrovec: Kultúra, s. 13-30. ISBN 86-7103-181-0.
- HABAJ, Michal, ed., 2023. *Próza slovenskej ľavicovej avantgardy*. Bratislava: KPTL. ISBN 978-80974085-5-8.
- MRÁZ, Andrej [A. M.], 1933. VHV. Pazovské čítanie. *Slovenské pohľady*, roč. 49, č. 1, s. 63-64.
- NAŠE kalendáre, 1904. *Cirkevné listy*, roč. 18, č. 11, s. 344-348. ISSN 0139-9217.
- TRANOVSKÝ ev. kalendár na r. 1905, 1904. *Dennica*, roč. 7, č. 10 (október 1904), s. 320.
- VHV [HURBAN, V.], 1913. Dievča zo slepej uličky. *Vydrove besiedky*, roč. 5, č. 1, s. 9-13.
- VHV, 1914. O dramatickom umení. *Národné noviny*, roč. 45, č. 83 (18. júla 1914), s. 1-4.
- VHV, 1932. Dievča zo slepej uličky. In VHV. *Pazovské čítanie*. Knižnica Národnej jednoty, č. 4. Petrovec, Báčka, Juhoslávia: Knihtlačiareň, uč. spol., s. 36-43.
- VOTRUBA, František [-t-], 1907. Ján Čaják: Tri rozprávky. *Slovenský obzor*, roč. 1, č. 6 (jún 1907), s. 374-376.

Literatúra

- BABIAK, Michal, 1992. Expresionistické a experimentálne hry Vladimíra Hurbana Vladimírova. *Tvorba T*, roč. 2 (11), č. 4, s. 21-22.
- BABIAK, Michal, 2009. *Spomínanie medzi bytím a zabúdaním*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. ISBN 978-973-1070-51-3.

- BABIAK, Michal, 2012. Román Jánošík Gustáva Maršalla-Petrovského. In MARŠALL-PETROVSKÝ, Gustáv. *Jánošík, kapitán horských chlapcov, jeho búrlivý život a desná smrť*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, s. 249-255. ISBN 978-973-107-077-3.
- BARIAKOVÁ, Zuzana – JAKUBÍK, Henrich – KUBEALAKOVÁ, Martina, 2019. *Hranice okolo nás a v nás. Literárne podoby migrácie v slovenskej literatúre*. Bratislava: ARThur. ISBN 978-80-8207-053-1. ISSN 2336-6656.
- BARIAKOVÁ, Zuzana – KUBEALAKOVÁ, Martina, ed., 2019. *Literárne podoby migrácie. Recenzovaný zborník vedeckých štúdií*. Bratislava: ARThur. ISBN 978-80-8207-049-4.
- BIELIK, František – RÁKOŠ, Elo, 1969. *Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty I do roku 1918*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- BOČEK, Martin, 2017. Severní cesta emigrantů z habsburské monarchie. *Dvacáté století*, č. 2, s. 98-118. ISSN 2336-6656.
- BOLDOCKÝ, Samuel, 2010. *Kroky a stopy v kultúre a literatúre vojvodinských Slovákov*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum. ISBN 978-86-7103357-2.
- BOTÍK, Ján, 2011. *Dolnozemskí Slováci. Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. ISBN 978-973-107-067-4.
- BRINKER-von der Heyde, Claudia – SCHEUER, Helmut, ed., 2004. *Familienmuster – Mutterfamilien: zur Konstruktion von Familie in der Literatur*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. ISBN 9783631506646.
- BUCKLEY, Matthew S., 2009. Refugee Theatre: Melodrama and Modernity's Loss. *Theatre Journal* (John Hopkins University Press), vol. 61, no. 2, pp. 175-190. DOI: <https://doi.org/10.1353/tj.0.0192>
- ČÍŽIKOVÁ, Zuzana, 2019. K otázke česko-slovenskej vzájomnosti u Jána Čajaka. *Slavica Litteraria*, roč. 22, č. 2, s. 69-80. ISSN [online] 2336-4491.
- GENETTE, Gérard, 1988. Structure and Functions of the Title in Literature. Translation Bernard Crampé. *Critical Inquiry*, vol. 14, no. 4, pp. 692-720.
- HAJDUČEKOVÁ, Ivica, 2015. Funkcia ženských a mužských postáv v epickéj štruktúre krátkych próz Jána Čajaka. *Slovenská literatúra*, roč. 62, č. 3, s. 190-211. ISSN 0037-6973.
- HARPÁŇ, Michal, 1990. *Premeny rozprávania*. Nový Sad: Obzor.
- HARUŠTÁK, Igor, 2013. Príspevok k diskurzu o dejinách slovenského vystahovalectva: Migračné impulzy a vystahovalectvo z hornouhorských žúp na americký kontinent v kontexte migračných pohybov v regióne strednej a východnej Európy v poslednej štvrtine 19. storočia. In KOVÁČ, Dušan, ed. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied SAV, s. 214-226. ISBN 978-80-971540-1-1.
- HODROVÁ, Daniela, 2001. ... na okraji chaosu... *Poetika literárneho diela 20. storočia*. Praha: Torst. ISBN 80-7215-140-1.
- CHARYPAR, Michal, 2022. Zápletka a kompoziční strategie. In JEDLIČKOVÁ, Alice, ed. *Narativní způsoby v české próze 19. století*. Praha: Karolinum, s. 279-327. ISBN 978-80-7658-055-8.
- KMEŤ, Ján, 1963. Čajakova umelecká osobnosť. In KMEŤ, Ján. *Pohľady a portréty*. Báčsky Petrovec: Obzor, s. 37-58.
- KROČANOVÁ, Dagmar, 2014. Expresionizmus medzi predpokladom a realizáciami. In *Expresionizmus*. Výber zostavila, medailóny autorov, komentáre, vysvetlivky a doslov napísala Dagmar Kročanová. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 735-750. ISBN 978-80-8101-856-5.
- ŁAWNIKOWSKA-KOPER, Joanna, 2018. *Literarisierung der Familie im österreichischen Roman der Gegenwart. Kon/Texte – eine kulturwissenschaftliche Betrachtung*. Berlin: Peter Lang Verlag. E-ISBN 978-3-631-76127-4.
- MÁLEK, Petr, 2015. „Obležení ucha“: válka a proměny smyslového vnímání v literatuře moderny. Weinerovo Ztřeštěné ticho. *Slovo a smysl*, roč. 12, č. 23, s. 13-35. ISSN 2336-6680.
- MANN, Arne, 1980. Vystahovalectvo za prácou do Ameriky na prelome 19. a 20. storočia a jeho vplyv na ľudovú kultúru na Slovensku. *Slovenský národopis*, roč. 28, č. 4, s. 527-552. ISSN 1339-9357.
- MERCER, John – SHINGLER, Martin, 2004. *Melodrama. Genre, Style, Sensibility*. London: Wallflower. E-book ISBN 978-0-231-50306-8.
- MRÁZ, Andrej, 1944. *Realistický prozaik Ján Čajak*. Bratislava: Ján Horáček – Turčiansky Sv. Martin.
- ORMIS, Ján Vladimír, 1993. Dva menej známe slovenské časopisy. In *Bibliografický zborník 1991*. Martin: Matica slovenská, s. 114-139.

- 674 PARNES, Ohad – VEDDER, Ulrike – WILLER, Stefan, 2008. *Das Konzept der Generation. Eine Wissenschafts- und Kulturgeschichte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. ISBN 978-3-518-29455-0.
- PAŠTEKA, Július, 1995. Po stopách expresionizmu v slovenskej dramatiky II. *Slovenské divadlo*, roč. 43, č. 2, s. 114-134. ISSN 0037-699X.
- SIRÁCKY, Ján, 1979. Dolnozemskí Slováci ako vystáhovalci do zámoria koncom 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia. In *Slováci v zahraničí*, zv. 4-5, s. 84-116.
- STOLARIK, Mark M., 1989. Slovenskí prístáhovalci v Amerike a ich postoje v rokoch 1885 – 1919. *Historický časopis*, roč. 37, č. 6, s. 806-819. ISSN 0018-2575.
- STRAUB, Julia, 2014. Melodrama and Narrative Fiction: Towards a Typology. *Anglia – Zeitschrift für englische Philologie* (De Gruyter), 132, no. 2, s. 225-241. Online ISSN 1865-8938. DOI: 10.1515/ang-2014-0027
- SVATOŇ, Vladimír, 2017. Symbolismus jako inspirace pro 20. století: Pojem „kulturního paradigmatu“. *Svět literatury*, roč. 27, č. 55, s. 46-56. ISSN 0862-8440.
- ŠIDÁK, Pavel, 2022. Vypravěčský komentár: poučovať, presvedčovať, vychovávať. In JEDLIČKOVÁ, Alice, ed. *Naratívni spôsoby v české próze 19. století*. Praha: Karolinum, s. 81-150. ISBN 978-80-7658-055-8.
- ŠIMKOVIČ, Alexander – VOTRUBOVÁ, Štefana, 1961. *Korešpondencia Františka Votruba (1902 – 1944)*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- ŠIMKOVIČ, Alexander, 1964. *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- ŠTEFÁNEK, Anton, 1945. Vystáhovalectvo. In *Slovenská vlastiveda III. Základy sociografie Slovenska*. Martin: Slovenská akadémia vied a umení.
- ŠVEHLÁK, Svetozár, 1980. Odras sociálneho vystáhovalectva v ľudových piesňach. *Slovenský národopis*, roč. 28, č. 4, s. 553-594. ISSN 1339-9357.
- VICINUS, Martha, 1981. „Helpless and Unfriended“: Nineteenth-Century Domestic Melodrama. *New Literary History*, vol. 13, no. 1 (Autumn, 1981), pp. 127-143.

Elektronické zdroje

- BOLDOCKÝ, Samuel, 2013. *Zástoj Jána Čajaka v konštituovaní literárneho života vojvodinských Slovákov (k 150. výročiu narodenia)*. Dostupné online https://www.aus.org.rs/files/Zastoj_Jana_Cajaka_v_konstituovanii_literarnego_zivota_vojvodinskyh_Slovakov.pdf

Mgr. Dana Hučková, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Dana.Huckova@savba.sk